

Через специфіку орнаментальних мотивів, колористичні рішення та технології виконання, вишивка виступала засобом відображення етнічної ідентичності та індивідуального світосприйняття [7; 8; 10]. У сучасній культурі вишиванка зберігає статус невід'ємного елемента національної ідентичності, сприяючи консолідації української діаспори та інформуючи про спільні духовні цінності. Таким чином, дослідження генези, символіки та сучасної ролі української вишиванки є важливим для глибинного розуміння етнокультурної ідентичності та збереження культурного фонду нації.

Історія вишиванки сягає кількох тисячоліть, що є невід'ємною частиною розвитку української культури. Археологічні дані свідчать про те, що вже у трипільській культурі (IV-III тис. до н.е.) на глиняних статуетках фіксувалися орнаменти (ромби, хвилясті лінії, спіралі), які стали основою вишивки та мали сакральну функцію, символізуючи сонце, воду та родючість. У період скіфів і сарматів (VII-III ст. до н.е.) на території України (зокрема, біля Черкас і Полтавщини) з'явилися перші вишиті тканини із золотою та срібною ниткою, що свідчить про високий рівень декоративного шиття.

Після прийняття християнства у 988 р. вишивка отримала новий стилістичний та символічний розвиток. З'явилися такі мотиви, як хрест, виноградна лоза та зірки, які синтезували стародавні язичницькі знаки з новою духовною символікою. Літописи Київської Русі підтверджують престижність ручної вишивки серед знаті, вказуючи, що княгині Ольга та Анна Ярославна носили вбрання, оздоблене золотим і срібним шиттям. Вишивка прикрашала не лише одяг, а й церковні ризи, хоругви, покрови для ікон.

У період козацької державності (XVI-XVIII ст.) вишиванка стала важливою ознакою національної ідентичності. Сорочки козаків, вишиті червоним і чорним, вважалися оберегами у бою, а вишиті коміри та манжети мали символічне значення для захисту воїна. У XIX ст. вишиванка стала засобом народного самовираження з формуванням виразних регіональних традицій – подільська, полтавська, гуцульська, буковинська тощо. Українські етнографи, зокрема Микола Біляшівський, Федір Вовк та Олена Пчілка, розпочали систематичне збирання та дослідження народних вишивок. На початку XX ст. вишиванка набула символу українського відродження. Її носили діячі культури, письменники та студенти, які прагнули утвердити національну самосвідомість. Зокрема, Іван Франко часто зображувався у вишитій сорочці, що стало культурним знаком українства.

У радянський період обрядове значення вишивки було частково втрачено, проте вона збереглася у побуті, де майстрині продовжували передавати техніку та символіку від матері до доньки. Після 1991 р. вишиванка знову набула величезного значення, перетворившись на знак національної гідності, єдності та світовий символ української культури. Нині українська вишиванка відома в усьому світі, її мотиви використовують дизайнери високої моди, а сам день вишиванки став міжнародним святом, що об'єднує мільйони людей.

Кожен колір у вишиванці має не лише символічний, а й обереговий зміст, оскільки українці вірили, що вишита сорочка захищає людину від негараздів і хвороб [7; 10; 14]. У табл. 1 представлено основний символізм та оберегове значення кольорів у вишиванці.

Українські майстрині вірили, що правильне поєднання кольорів може змінити долю людини. Саме тому сорочки для різних життєвих подій – весілля, народження дитини, прощань у далеку дорогу – мали особливі відтінки й орнаменти.

Окрім кольорів, роль оберегів виконували також орнаменти. Орнаментальний фонд вишивки Подільського регіону характеризується винятковим багатством і типологічною різноманітністю мотивів, що відображають народний світогляд. Домінуючими є три основні групи орнаментів: геометричні, рослинні (флористичні) та зооморфні.

Таблиця 1

Символіка та оберегове значення кольорів у вишиванці

Колір	Символізм	Оберегове / захисне значення
Червоний	Любов, енергія, сила роду	Найсильніший оберіг, відганяє «лихе око», зберігає здоров'я; приносить кохання й захищає материнство (жінкам), силу й відвагу (чоловікам)
Чорний	Земля, пам'ять і мудрість предків, скорбота	Родючість, стабільність; захист дому й сім'ї від нещастя, утримання добробуту
Білий	Чистота, духовність, світлість	Світло, духовний захист; відбиває злі сили й очищає людину, біле полотно вважалося святим
Зелений	Життя, весна, оновлення, природа, молодість	Захист від хвороб і приносить здоров'я, особливо дітям
Жовтий	Сонце, радість	Талісман доброго врожаю, життєвих сил і багатства
Синій (блакитний)	Небо, вода та спокій	Душевна гармонія, мир, захист від смутку

Серед геометричної орнаментики найпоширенішими є елементи ромбовидної групи, які представлені як у простій формі (зокрема, простий ромб), так і у складних модифікаціях – ромб з подовженими сторонами та різноманітні варіанти ромба з додатковими елементами, такими як гачки. Ці базові фігури інтегруються з іншими графічними елементами, наприклад, прямим і косим хрестом, ламаними лініями та різними трикутниками.

Водночас, рослинна (флористична) орнаментика демонструє широку варіативність і локальну специфіку, відображаючи засіб символічної репрезентації природного світу. До цієї групи належать стилізовані зображення, відомі як «сосонка», «вівсик», «реп'яхи», а також складніші композиції – «семиріг», «перерва», «купчаки», «соняшник», «голівка», «горичвіт», «хмелики», «чорнобривці», «рута», «яблучка» та «сливки». Особливо значущим елементом є мотив рози (ружі), представлений у численних регіональних інтерпретаціях.

Третя група, зооморфна орнаментика, відображає образи представників фауни, що мають міфологічне та оберегове значення. Типовими прикладами є пташині мотиви («ластівки», «голуби», «зозульки», «сови»), а також образи, пов'язані з водною стихією («вуж», «в'юни», «коропова луска», «раки», «п'явки» та «жабки»). Широкого поширення набув мотив «баранячі роги» («баранчики», «барани»), який асоціюється з чоловічою силою та достатком.

Крім цих трьох домінантних груп, зафіксована окрема група мотивів, що відтворюють предмети побуту («гребінці», «лемеші», «човни», «ланцюги»).

Таким чином, типологічна різноманітність і композиційне багатство орнаментів, а також їхня інтеграція на полотні, свідчать про високий ступінь образного мислення та асоціативності в народній культурі. Це підтверджує здатність майстрів до осмислення феноменів реального світу та їхнього переведення у форму декоративного узагальнення, що є основою художньої мови традиційної подільської вишивки [18].

Вінницька область визнана одним з найбарвистіших регіонів України, де вишиванки вирізняються яскравістю та гармонійністю. Майстрині регіону використовували різноманітні техніки: низь, хрестик, вирізування, настилання, мережку та контурні шви. Орнаменти мали переважно геометричний або рослинний характер, включаючи ромби, зірки, гілочки калини, квіти маку й барвінку. Особливістю подільських (вінницьких) вишиванок є поєднання червоного (любов, енергія, сила роду), чорного (земля, пам'ять і мудрість предків) й білого (чистота та духовна світлість) кольорів, що символізували триєдність життя. У святкових сорочках також використовували жовтий

і зелений, що асоціювалися з сонцем і природою, плодючістю й відродженням [18; 4].

У різні історичні періоди кольори та матеріали вишиванок відображали соціальний статус людини. Знать надавала перевагу дорогим тканинам, зокрема, лляному або конопляному полотну, вишитому шовковими чи вовняними нитками, а також застосовувала золоте або срібне шитво, бісер і декоративні вставки. Насичені кольори (червоний, пурпуровий, синій, бордовий) символізували багатство й силу. Водночас, прості селяни використовували барвники, виготовлені з природних матеріалів: червоний – з кори вільхи або коренів марени, чорний – із сажі або дубової кори, жовтий – з пелюсток календули або лушпиння цибулі, зелений – з молодого листа й трав. Незважаючи на скромність засобів, сільські майстрині створювали унікальні вироби, гармонійно поєднуючи кольори та створюючи родинні символи. Бажання бути красивими змушувало жінок вигадувати нові способи вишивання, комбінувати техніки, створювати власні орнаменти, які ставали родинними символами.

Нині вишиванка переживає справжнє відродження, уособлюючи символ національної єдності, гордості та любові до Батьківщини. Щорічно відзначається День вишиванки, який об'єднує українців по всьому світу. Вона набула світової популярності серед молоді, політиків, артистів, дизайнерів світового рівня. Українські модні бренди (Vita Kin, Oksana Karavanska, Olga Navrotska) використовують традиційні мотиви у сучасному дизайні, популяризуючи українську культуру на міжнародних подіумах.

Незважаючи на спроби уніфікації культури в радянський період, що призвело до забуття багатьох традиційних орнаментів, нині українці активно відроджують свою спадщину. Народні майстрині, історики та етнографи, вивчаючи вишивки прабабусь і музейні колекції, відновлюють «український код», зашифрований у вишивці.

В умовах війни вишиванка набула ще глибшого значення, ставши знаком нескореності, оберегом воїнів і символом віри у перемогу. Вона є нагадуванням про силу роду, свою землю та неперервність традиції, яку неможливо знищити.

Українська вишиванка – це значно більше, ніж елемент національного вбрання. Це – справжній символ духовної єдності, пам'яті та сили українського народу. Вона пройшла шлях від сакральних орнаментів трипільської культури до сучасних дизайнерських колекцій, зберігаючи душу нації. Кожен стібок, колір і візерунок має глибокий зміст і захисну силу, оберігаючи людину від зла та засвідчуючи зв'язок з рідною землею.

Вишиванка є своєрідним кодом української ідентичності, що поєднує мудрість і духовність поколінь. Регіональні традиції, зокрема на Вінниччині, яскраво демонструють гармонійне поєднання давніх технік і символіки кольорів. Нині українці відроджують втрачені символи, стаючи хранителями цих культурних скарбів. Таким чином, вишиванка є оберегом, історією, душею та серцем України, яка об'єднує минуле і сучасність та дає силу вірити у майбутнє.

Список використаних джерел:

1. Вишиванка у традиційно-побутовій культурі Поділля / Уклад.: Н.М. Мельник. Хмельницький, 2023. 14 с.
2. Вінницький обласний краєзнавчий музей. URL: <https://vinnytsia-museum.in.ua/>
3. Камінська О. «Такого, як у нас, ніде немає»: на Вінниччині мисткині відроджують та популяризують подільську вишивку. URL: <https://suspilne.media/vinnytsia/930843-takogo-ak-u-nas-nide-nemaie-na-vinnicini-mistkini-vidrozdut-ta-popularizuut-podilsku-visivku/>
4. Лебідь С.О., Лесик А.Р., Поплінська Т.О., Марущак О.В. Класифікація та будова тканин і матеріалів для вишивання. *Проектування змісту і технологій художньо-графічної підготовки та художньо-творчої діяльності здобувачів вищої освіти (студентів) і молодих учених*: зб. наук. праць. Вінниця: ТОВ «Меркьюрі-Поділля», 2023. Вип. 2. С. 53-61.
5. Марущак О.В., Довженко М.В., Мудрак Н.В. Стилзація та декоративна інтерпретація як особливий вид художньої творчості. *Проектування змісту і технологій художньо-графічної*

підготовки та художньо-творчої діяльності здобувачів вищої освіти (студентів) і молодих учених: зб. наук. праць / С.Д. Цвілик (голова) [та ін.]. Вінниця: ТОВ «Меркьюрі-Поділля», 2024. Вип. 3. С. 34-39.

6. Марущак О.В., Касько Я.А., Лесик А.Р., Черненко Д.С. Формування художнього образу виробів декоративно-ужиткового мистецтва: психолого-педагогічний аспект. *Scientific research as a mechanism of effective human development*. Proceedings of the VIII International scientific and practical conference. (January 31-February 2, 2024) Sofia, Bulgaria, International Scientific Unity. 2024. Pp. 231-236.

7. Марущак О.В., Лесик А.Р., Черненко Д.С. Символічний зміст орнаментального мистецтва. *Formation of ideas about the position and role of science*: Proceedings of the VII International Scientific and Practical Conference. Naples, Italy, 13-14 February. 2023. Pp. 6-8.

8. Марущак О.В., Мартиновська В.А., Миколишена Б.О. Декоративне мистецтво як відображення культурної ідентичності. *Проектування змісту і технологій художньо-графічної підготовки та художньо-творчої діяльності здобувачів вищої освіти (студентів) і молодих учених*: зб. наук. праць / С.Д. Цвілик (голова) [та ін.]. Вінниця: ТОВ «Меркьюрі-Поділля», 2025. Вип. 4. С. 24-28.

9. Марущак О.В., Масюк В.О. Декоративність як форма організації художнього образу. *Сучасні тенденції підготовки майбутніх учителів трудового навчання та технологій, педагогів професійної освіти і фахівців образотворчого та декоративного мистецтва: теорія, досвід, проблеми*: зб. наук. праць. Вінниця: ТОВ «Меркьюрі-Поділля», 2022. Вип. 5. С. 187-192.

10. Марущак О.В., Микитюк Д.В., Долінська М.О. Культурне значення вишитого рушника: символізм, обрядовість і національна ідентичність. *Сучасні тенденції підготовки майбутніх учителів трудового навчання та технологій, педагогів професійної освіти і фахівців образотворчого та декоративного мистецтва: теорія, досвід, проблеми*: зб. наук. праць. Вінниця: ВДПУ ім. М. Коцюбинського, 2024. Вип. 7. С. 331-333.

11. Марущак О.В., Микитюк Д.В., Павелко А.В. Еволюція декоративного рисунка в українському народному мистецтві. *Проектування змісту і технологій художньо-графічної підготовки та художньо-творчої діяльності здобувачів вищої освіти (студентів) і молодих учених*: зб. наук. праць / С.Д. Цвілик (голова) [та ін.]. Вінниця: ТОВ «Меркьюрі-Поділля», 2025. Вип. 4. С. 45-50.

12. Марущак О.В., Осіпчук Т.О., Павловська Є.А. Стилзація природних форм у декоративному мистецтві. *Проектування змісту і технологій художньо-графічної підготовки та художньо-творчої діяльності здобувачів вищої освіти (студентів) і молодих учених*: зб. наук. праць. Вінниця: ТОВ «Меркьюрі-Поділля», 2025. Вип. 4. С. 90-96.

13. Марущак О.В., Павлик С.О., Томчук В.В. Етнічні мотиви в стилзації сучасного декоративного мистецтва. *Проектування змісту і технологій художньо-графічної підготовки та художньо-творчої діяльності здобувачів вищої освіти (студентів) і молодих учених*: зб. наук. праць. Вінниця: ТОВ «Меркьюрі-Поділля», 2025. Вип. 4. С. 13-18.

14. Марущак О.В., Плазовська Л.В., Лукова О.М. Художні особливості подільської народної вишивки. *Сучасні технології підготовки майбутніх учителів трудового навчання та технологій, педагогів професійної освіти і фахівців образотворчого та декоративного мистецтва: теорія, досвід, проблеми*: зб. наук. праць. Вінниця: ТОВ «Меркьюрі-Поділля», 2020. Вип. 2. С. 177-182.

15. Огороднік К.І., Шовкалюк А.В., Марущак О.В., Красильникова І.В. Форми організації навчально-пізнавальної діяльності вихованців гуртка української народної вишивки. *Проектування змісту і технологій художньо-графічної підготовки та художньо-творчої діяльності здобувачів вищої освіти (студентів) і молодих учених*: зб. наук. праць. Вінниця: ТОВ «Меркьюрі-Поділля», 2023. Вип. 2. С. 125-131.

16. Соловей В.В., Зузяк Т.П., Марущак О.В. Українське народне мистецтво як засіб формування етнокультурної компетентності майбутніх фахівців декоративного мистецтва. *Наука і техніка сьогодні (Серія «Педагогіка», Серія «Право», Серія «Економіка», Серія «Фізико-математичні науки», Серія «Техніка»)*. 2023. № 13(27) 2023. С. 625-638.

17. Тітор Д.І. Традиції української вишивки: відображення та розвиток в сучасній культурі. Луцьк, 2024. 79 с.

18. Чим особлива подільська вишиванка. URL: <https://svarga.ua/podilska-vyshyvanka/?srsId=AfmBOopUCemq-jKmdvm-ysHGPccoCmKUPOJo3QpS-psd4Cc2JdO6UbUd>